

Wilhelm Dilthey

KATEGORIJE ŽIVLJENJA*

Gledam v človeški svet. V njem se pojavljajo pesniki. Ta svet je njihov najlastnejši predmet. V njem se odvijajo dogodki, ki jih pesnik prikazuje. Na njem se mu kažejo poteze, s pomočjo katerih dogajanju dodeljuje pomembnost. Tako menim, da veliko uganko pesnika, ki nad življenjem postavlja novo realnost, ki nas pretrese kot življenje samo, ki sprošča in dviguje dušo, lahko razrešimo le, če razjasnimo odnos tega človeškega sveta in njegovih temeljnih lastnosti do poezije. Šele tako tudi sploh lahko nastane teorija, ki bo zgodovino pesništva naredila za historično znanost.

67

Življenje je sovisje z zunanjim svetom pogojenih medsebojnih učinkovanj med osebami, zajeto v svoji neodvisnosti od menjave časov in krajev. V duhoslovnih znanostih izraz življenje uporabljam, omejujoč ga na svet ljudi; tu ga torej določa področje njegove rabe, tako da ni izpostavljen nikakršnemu napačnemu razumevanju. Življenje sestoji v medsebojnem učinkovanju enot življenja. Psihofizični tok, ki se za naše zajemanje začne v času in v njem konča, zaradi

---

* Gre za prevod tretjega poglavja Diltheyevih zapiskov, ki so pod naslovom *Plan der Fortsetzung zum Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* posthumno izšli pod skupnim naslovom *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (Zgradba zgodovinskega sveta v duhoslovnih znanostih), op. prev.

taistosti pojavljajočega se telesa, na katerem se ta tok odvija, za gledalca od zunaj tvori nekaj s seboj identičnega; obenem pa ta tok karakterizira nenavadno zadevno stanje, da je vsak del tega toka v zavesti povezan z drugimi deli po nekem kakor koli že značilnem doživljaju kontinuitete, sovisnosti, istosti tako pretekajočega. Izraz medsebojno učinkovanje v duhoslovnih znanostih prav ne označuje razmerja, ki ga mišljenje lahko ugotovi v naravi in ki bi bilo ena plat kavzalnosti. Kavzalnost, ki jo ugotavljamo v naravi, v sebi vedno vključuje *causa aequat effectum*, to medsebojno učinkovanje pa, nasprotno, označuje prav doživljaj. Tega lahko v njegovih izrazih označimo kot razmerje med impulzom oz. vzgibom in odporom oz. odzivom, pritiskom, ozavedenjem izznatnosti od nečesa, veselja nad drugimi osebami itn. Vzgib tu seveda prav ne označuje sile spontanosti, kavzalnosti, ki bi jo privzemala kaka teorija, ki bi pojasnjevala psihološko, temveč le v enoti življenja na kakršen koli že način osnovano zadevno stanje, ki je doživljivo in prek katerega izkusimo intenco k izvajanju vzgibnostnih procesov, ki so usmerjeni k zunanjemu učinku. Tako nastajajo doživljaji, ki se nasploh izražajo kot vzajemno učinkovanje medsebojno različnih oseb.

68 Življenje je torej sovisje, znotraj katerega ta vzajemna učinkovanja so, in sicer pod pogoji sovisja naravnih objektov, ki jim vlada zakon kavzalnosti in ki so vključujejo tudi sfero psihičnega poteka na telesih. To življenje je vedno in povsod prostorsko in časovno določeno – tako rekoč lokalizirano v prostorsko-časovnem redu potekov v življenjskih enotah. Če pa izdvojimo tisto, kar se v sferi sveta človeka odvija povsod in vedno ter kot tako omogoča krajevno in časovno določeno dogajanje, to pa na način, da prvega od zadnjega ne izdvojimo z abstrahiranjem, temveč v zrenju, ki nas od te celote z njenimi vedno in povsod enakimi lastnostmi vodi k prostorsko in časovno diferenciranim lastnostim – potem nastane pojem življenja, ki vsebuje podlago vseh posameznih oblik in sistemov, ki se v njem pojavljajo, in podlago našega doživljanja, razumevanja, izražanja in primerjalnega motrenja le-teh.

Na tem življenju pa nas v začudenje spravlja njegova obča lastnost, ki jo tako izkušamo le tu, ne pa ob naravi, tudi ne ob tistih naravnih objektih, ki jih označujemo kot žive, kot organska bitja.

Doživljaj

I.

Življenje je v bližnjem razmerju z izpolnitvijo časa. Njegov celotni karakter, razmerje koruptibilnosti v njem in to, da obenem tvori sovisje in da ima v tem neko enotnost (sebstvo), je določeno s časom.

V času je življenje tu v razmerju delov do celote, to pomeni v sovisju teh delov.

Na enak način je v razumevanju dano podoživljeno.

Življenje in tisto podoživljeno pa imata neko posebno razmerje delov do celote. To je razmerje pomena delov za celoto. To se najjasneje kaže ob spominjanju. V slehernem življenjskem odnosu, v katerem je naša totaliteta v zadržanju do sebe ali do drugega, se ponavlja to, da so deli pomenjajoči za celoto. Gledam v pokrajino in jo zajemam. Tu moramo najprej izključiti podmeno, da to ni življenjski odnos, temveč odnos golega zajemanja. Zato tako obstoječega doživljaja trenutka v odnosu do pokrajine ne smem imenovati podoba. Sam sem izbral izraz »impresija«. V osnovi so mi dane le take impresije. In ne nikakršno od njih ločeno sebstvo in tudi ne nekaj, od česar bi ta impresija bila impresija. To zadnje sam le dokonstruiram k njej.

69

Opomba

Rad pa bi vendarle vztrajal pri tem, da je pomen v sovisnosti s totaliteto zajemajočega subjekta. Kolikor ta izraz [pomen] tako posplošim, da je identičen s slehernim odnosom med deli in celoto, ki se odpira subjektu, tako da je v tem zapopaden tudi predmet miselnega procesa oziroma, bolje, odnos delov v predmetnem mišljenju ali pa v postavljanju smotrov, zatorej tudi splošna predstava, ki konstruira posamezne podobe, potem pomen ne pove prav nič drugega kot sopripadnost neki celoti, in v tej celoti je že eliminirana uganka življenja, kako da ima lahko kaka celota, kot organska ali duhovna, realiteto itn.

II.

Sedanjest je, psihološko gledano, časovni tok, katerega razprostiranje zajamemo skupaj kot celoto. S karakterjem sedanjosti zajemamo skupaj tisto, kar zaradi svoje kontinuitete za nas ni razločljivo. To je življenjski moment, ki je doživljiv. In dalje, tudi tisto, kar je v strukturno sovisje povezano v spominjanju, čeprav se v doživljanju razlikuje po delih časa, zajemamo skupaj kot doživljaj.

Stavek doživljaja: vse, kar je za nas tu, je tako le kot nekaj v sedanjosti danega. Tudi če je kak doživljaj pretekel, je za nas tu kot danost v pričujočem doživljanju. Razmerje do stavka zavedanja: (prvi) stavek je občejši (in polnejši). Zajema tudi nedejansko.

Prva značilnost: doživljaj je kvalitativna bit = realiteta, ki je ni mogoče definirati z zavedanjem, temveč sega tudi navzdol v tisto, kar ne posedujemo kot nekaj razločenega. (NB: lahko rečemo: posedujemo?) Doživljaj nekoga vnanjega ali vnanjega sveta je zame tu na podoben način kot tisto, kar ni zajeto in na kar lahko le sklepamo. (Pravim: moj doživljaj vsebuje tudi tisto, kar ni zaznavno in kar lahko razjasnim.)

70

Stvarna vsebina: en del tega, kar moje zrenje (beseda je vzeta v najširšem pomenu) zaobsega, je zaradi svoje pomenjajočnosti povzdignjen v žarišče, apercipiran, ta je potem razločen od neapercipiranih duševnih procesov. To pa je tisto, kar imenujemo jaz, in zato obstaja dvojno razmerje: jaz sem in jaz imam.

Najbližji dokaz: doživljaj kot realiteta obenem vsebuje strukturno sovisje življenja; časovno-prostorsko lokalizacijo, ki se proži iz sedanjosti itn.; v tem je strukturno sovisje, zaradi katerega je ena v njem vsebovana zastavitev smotra pravzaprav nadaljnje učinkovanje.

Če se doživljajev spominjamo, je način, kako je v tem vsebovano nadaljnje učinkovanje na sedanjest, (dinamično) različen od doživljajev, ki so scela pretekli. V prvem primeru se občutje kot tako ponovno pojavi, v drugem pa gre za predstavo o občutjih itn., iz sedanjosti pa obstaja le občutje o predstavah teh občutij.

Doživljanje in doživljaj drug od drugega nista oddeljena; sta izraza za isto.

Od doživetja različno: v apercipiji so dane sodbe – žalosten sem, imam zaznavo umiranja ali poročilo o njem. V tem je vsebovana dvojna usmerjenost izjav, ki izražajo dano realnost.

Trajanje, zajeto v razumevanju

V introspekciji, ki je usmerjena k lastnemu doživljanju, ne moremo zajeti napredujočega pomikanja psihičnega toka; vsako fiksiranje namreč zaustavlja in fiksiranemu daje nekakšno trajanje. Toda tudi tu nam rešitev omogoča razmerje med doživljanjem, izrazom in razumevanjem. Dojamemo izraz dejanja in ga potem podoživimo.

Odmikanje časa za seboj pušča vedno več preteklosti, samo pa se pomika naprej v prihodnost. Veliki problem, ali je duševno dogajanje golo prehajanje skozi nekaj ... ali pa dejavnost, se razreši, če izraz tega poteka iščemo tam, kjer se njegova smer izrazi v zajetem samem. Tudi napredujoče pomikanje v času in psihično adiranje preteklosti ne zadoščata. Poiskati moram tak izraz, ki lahko poteka v času in ki ni moten od zunaj. Tak izraz je instrumentalna glasba. Kakor koli že je nastala, obstaja potek, v katerem ustvarjalec s pogledom zajame njeno sovisje v času, prehajajoč od ene njene tvorbe do druge. Tu je smer, početje, ki se proži naproti realizaciji, napredujoče pomikanje psihične dejavnosti same, pogojenost s preteklim in vendarle vsebnost različnih možnosti, eksplikacija, ki je obenem ustvarjanje.

Pomen

Zdaj je vidna nova poteza življenja, poteza, ki jo pogojuje čas, vendar gre sama kot nekaj novega prek njega, ga prekoračuje. Življenje v njegovem lastnem bistvu razumevamo v kategorijah, ki so spoznavanju narave tuje. Tudi tu je odločilni moment v tem, da teh kategorij ne apliciramo a priori na življenje kot na nekaj njim tujega, temveč te ležijo v bistvu življenja samega. Zadržanje, ki v njih pride do abstraktnega izraza, je izključno naskočišče razumevanja življenja. Življenje samo je namreč tu le v tej določeni vrsti odnosov celote do njenih delov. In če sedaj te odnose iz njega abstraktno izdvojimo kot kategorije, potem je že v tem postopanju samem vsebovano, da se števila teh kategorij ne da omejiti in da njihovega razmerja ni mogoče zvesti na logično formo. Take

---

kategorije so pomen, vrednost, smoter, razvoj, ideal. Od tega pa, da je sovisje poteka življenja zajemljivo le s kategorijo pomena posameznih delov življenja glede na razumevanje celote in da je prav tako tudi sleherni izsek življenja človeštva razumljiv le na ta način, od tega so odvisne vse druge kategorije. Pomen je torej najzaobsegajočejša kategorija, s katero je življenje zajemljivo.

72 Spremenljivost je objektom, ki jih konstruiramo v spoznavanju narave, prav tako lastna kot življenju, ki se svoje spremenljivosti ové v svojih lastnih določilih. Toda v življenju samem sedanost zaobjema predstavo o preteklosti v spominu in predstavo o prihodnosti v domišljiji, ki raziskuje njene možnosti, ter v dejavnosti, ki si v okviru teh možnosti postavlja smotre. Tako je sedanost izpolnjena s preteklostmi, v sebi pa nosi prihodnost. Prav to je smisel besede »razvoj« v duhoslovnih znanostih. Ta beseda ne označuje tega, da lahko na življenje individuuma ali nacije, človeštva apliciramo pojem kakega smotra, ki se potem v njem realizira; to bi bil način motrenja, ki bi bil predmetu onstranski in ki bi ga zato lahko tudi zavrnili. S tem pojmom razvoja pa je obenem podan tudi pojem uobličevanja. Uobličevanje je obča lastnost življenja. Če se v življenje globlje zazremo, potem je tudi v najubornejših dušah uobličevanje. Najjasneje ga vidimo tam, kjer imajo veliki ljudje zgodovinsko usodo; toda nobeno življenje ni tako uborno, da njegov življenjski potek ne bi vseboval kakega uobličevanja. Kjer struktura in na njej temelječe pridobljeno sovisje duševnega življenja tvorita konstanto življenja, na kateri se pojavljajo spremembe in preteklost, tam potek življenja v času glede na prej podana razmerja postane uobličevanje. Toda ta pojem se lahko pojavi le zato, ker življenje zajemamo s kategorijo pomena.

Kategorija pomena označuje razmerje delov življenja do celote, ki temelji v bistvu življenja. To sovisje posedujemo le s pomočjo spomina, v katerem lahko imamo pregled nad preteklim tokom življenja. Pri tem se pomen uveljavlja kot forma zajemanja življenja. Dojamemo pomen kakega momenta preteklosti. Ta je pomenjajoč, kolikor se v njem preko dejanja ali pa kakega vnanjega dogodka vije vez s prihodnostjo. Ali kolikor je v njem zapopaden načrt prihodnjega vodenja življenja. Ali kolikor v njem tak načrt pripeljemo naproti udejanjenju. Ali pa je pomenjajoč za celokupno življenje, kolikor se v njem odvijte poseganje individuuma v to življenje tako, da najlastnejše bistvo tega individuuma poseže v uobličevanje človeštva. V vseh omenjenih in tudi drugih primerih ima posamezni moment pomen preko svoje sovisnosti s celoto, preko odnosa preteklosti in prihodnosti, posameznega bivanja in človeštva. Toda v čem je samosvoj način tega odnosa med delom in celoto znotraj življenja?

Gre za odnos, ki ne bo nikoli docela izpeljan. Morali bi počakati na konec življenjskega poteka in šele ob smrtni uri bi lahko dobili pregled nad celoto, iz katere bi bilo mogoče ugotoviti odnos med njenimi deli. Morali bi počakati šele na konec zgodovine, da bi posedovali popoln material za določitev njenega pomena. Po drugi strani pa je celota za nas tu le, kolikor je razumljiva iz delov. Razumevanje vedno niha med tema načinoma motrenja. Naše zajemanje pomena življenja se nenehno spreminja. Sleherni življenjski načrt je izraz nekega dojetja pomena življenja. Kar naši prihodnosti zastavljamo kot smoter, je pogojeno z določitvijo pomena preteklega. Uobličevanje življenja, ki je že realizirano, prejema svoje merilo prek ocene pomena spominjanega.

Tako kot imajo besede pomen, skozi katerega nekaj označujejo, ali kot imajo stavki smisel, ki ga konstruiramo, lahko tudi iz določeno-nedoločenega pomena delov življenja konstruiramo njegovo sovisje.

Pomen je posebna vrsta odnosa, ki ga znotraj življenja imajo deli le-tega do celote. Ta pomen spoznamo, tako kot spoznavamo pomen besed v stavku, prek spominov in možnosti prihodnosti. Bistvo pomenskih odnosov je v razmerjih, ki jih v časovnem poteku vsebuje uobličevanje kakega življenjskega toka na podlagi strukture življenja v pogojih določenega miljeja.

Kaj pa je tisto, kar v motrenju poteka lastnega življenja konstituira sovisje, prek katerega posamezne dele tega življenja povezujemo v celoto, znotraj katerega življenje dospe do razumetja? Doživljaj je enota, katere dele povezuje skupen pomen. Pripovedovalec deluje, s tem ko izpostavi pomenjajoče momente kakega poteka. Zgodovinopisec človeka označi kot pomenjajočega, življenjske obrate kot pomenljive; v določenem učinku kakega dela ali človeka na občo usodo razpozna njun pomen. Deli kakega življenjskega poteka imajo za celoto le-tega določen pomen: skratka, kategorija pomena je očitno v posebno tesnem *sovisju z razumevanjem*. Zdaj moramo poskusiti to sovisje zaposti.

Sleherno izkazovanje življenja ima neki pomen, kolikor kot znak nekaj izraža, kolikor kot izraz napotuje na nekaj, kar pripada življenju. Življenje samo pa ne pomenja česa drugega. V njem ni nobene razločenosti, na kateri bi lahko temeljilo to, da življenje nekaj pomenja, razen samega sebe.

Če torej s pojmi iz njega nekaj izdvojimo, potem ti pojmi najpogrej služijo opisu singularnosti življenja. Ti obči pojmi torej služijo temu, da se izrazi neko

---

razumetje življenja. Tako tu obstaja le prosto razmerje med predpostavko in napredovanjem od nje k nečemu, kar se nanjo priključuje: novo ne sledi formalno iz predpostavljenege. Nasprotno, razumetje gre od kake že dojete poteze naprej k nečemu novemu, ki ga je iz prve mogoče razumeti. Notranje razmerje med njima je dano v možnosti poustvarjanja, podoživljanja. To je obča metoda, takoj ko razumevanje zapusti sfero besed in njihovega smisla in ko ne išče več smisla znakov, temveč veliko globlji smisel življenjskega izkazovanja/manifestacije. To je metoda, ki jo je prvi zaslugil Fichte. Življenje je kot melodija, v kateri toni ne nastopajo kot izraz realnih, v življenju vstanih realitet. Melodija je v življenju samem.

1. Najenostavnejši primer, v katerem se pojavlja pomen, je razumevanje stavka. Vsaka od posameznih besed ima svoj pomen in iz njihove povezave izpeljemo smisel stavka. Postopek je torej tak, da iz pomena posameznih besed izhaja razumetje stavka. In sicer obstaja vzajemno učinkovanje med celoto in deli, s pomočjo katerega <določimo> nedoločenost smisla, namreč možnosti kakega takega smisla, in nedoločenost posameznih besed.

74

2. Isto razmerje obstaja med deli in celoto življenjskega poteka, in tudi tu izhaja razumetje celote, smisel življenja, iz pomena ...

3. To razmerje med pomenom in smislom se torej nanaša na življenjski potek: posamezni dogodki, ki ga tvorijo, tako kot se pojavljajo v čutnem svetu, so tako kot besede stavka v razmerju do nečesa, kar pomenjajo. Skozi to razmerje je sleherni posamezni doživljaj – izhajajoč iz celote – pomenjujoče povzet vanjo. In tako kot so besede v stavku povezane v njegovo razumetje, tako tudi sovisje teh doživljajev daje pomen toka življenja. Enako velja za zgodovino.

4. Tako se je torej ta pojem pomena najprej uspešno razvijal le v zvezi s postopkom razumetja. Vsebuje le odnos nečesa vnanjega, čutno nazornega, do notranjega, katerega izraz je. Ta odnos pa je bistveno različen od gramatičnega. Izraz notranjega v delih življenja je nekaj drugega kot besedno znamenje itn.

5. Zatorej nam besede pomen, razumetje, smisel življenjskega poteka ali zgodovine ne povedo nič drugega kot tako nakazovanje, nič drugega kot ta v razumevanju vsebovani odnos dogodkov do nekega notranjega sovisja, prek katerega jih razumemo.

---

6. To, kar iščemo, je vrsta sovisja, ki je lastno življenju samemu; in iščemo ga, izhajajoč <iz> posameznih dogodkov življenja. V vsakem izmed dogodkov, ki naj bo uporaben za to sovisje, mora biti vsebovanega nekaj pomena življenja; sicer ta pomen ne bi mogel nastati iz sovisja dogodkov. Tako kot ima naravoslovje tako rekoč svoj obči shematizem v pojmih, v katerih je prikazana kavzalnost, ki vlada v fizičnem svetu, in svoj lasten metodični nauk v postopku, kako to kavzalnost spoznati, tako se tudi nam tu odpira vstop v kategorije življenja, njihove medsebojne odnose, njihov shematizem in v metode, kako jih zajeti. V naravoslovju pa imamo opraviti z abstraktnim sovisjem, ki je po svoji logični naravi popolnoma prosojno. Tu pa naj bi razumeli sovisje življenja samega, ki spoznanju nikoli ne more biti popolnoma dostopno.

Življenje razumemo le v nenehnem približku; in sicer je v naravi razumevanja <in> v naravi življenja, da nam z različnih leg, s katerih zajemamo njegov časovni potek, kaže scela različne plati. V spominu (ko se spominjamo), se nam najpoprej odpre kategorija pomena. Slehera sedanost je izpolnjena z realiteto. Tej pa pripišemo pozitivno ali negativno vrednost. In tako kot se iztezamo/prožimo naproti prihodnosti, nastajajo kategorije smotra, ideala, uobličevanja življenja. Skrivnost življenja pa je, da se v njem realizira neki najvišji smoter, ki se mu podrejšajo vsi posamezni smotri. Udejanja najvišje dobro; določati ga morajo ideali. Realizira neko uobličenje. Sleherni od teh pojmov s svojega gledišča zaobsega celotno življenje: tako ima karakter kategorije, skozi katero življenje razumemo. Tako pa zatorej tudi nobena od teh kategorij ne more biti podrejena drugi, saj razumevanju vsaka z drugega gledišča omogoča dostop do celote življenja. Tako so si te kategorije medsebojno neprimerljive. Kljub temu pa stopa v veljavo neka razlika. Vsakokrat lastne vrednosti doživljene sedanosti stojijo oddvojene druga ob drugi. So le primerljive. S tega vrednostnega gledišča se življenje pojavlja kot neskončna polnost bivanjske vrednosti, negativne, pozitivne, kot neskončna množica lastnih vrednosti. To je kaos, poln harmonij, disonanc – toda disonance se ne razrešijo v harmonije. Nobena izmed tonskih tvorb, ki izpolnjujejo sedanost, nima muzikalnega razmerja do kake prejšnje ali poznejše. Tudi odnos med lastnimi vrednostmi in vrednostmi učinkovanja vzpostavlja le kavzalna razmerja, katerih mehanski karakter ne sega do globin življenja.

Kategorije, ki življenje zajemajo z gledišča, usmerjenega v prihodnost, predpostavljajo kategorije vrednosti; te se razhajajo v možnostih prodora naprej v prihodnost.

Le v odnosu pomena življenjskih procesov do razumetja in smisla celote življenja v življenju vsebovano sovisje dospe do sebi primernega prikaza. Le v tej regiji sta gola sopostavljenost, gola podrejenost prevladani v kategoriji sami. Tako sta kategorialni zadržanji vrednosti in smotra kot dve posamezni plati razumetja življenja povzeti v totalno sovisje tega razumetja.

Pomen in struktura

1. Sovisje doživljanja v njegovi konkretni dejanskosti je v kategoriji pomena. Ta je enotnost, ki v spominu povezuje v zbir potek doživljenega ali podoživljenega, in sicer tako, da njegov pomen ni v kaki točki enotenja, ki bi ležala onstran doživljaja, temveč je ta pomen vsebovan v teh doživljajih kot tisto, kar konstituira njihovo sovisje.

To sovisje je torej nekaj, kar je vsebovano v sami naravi vsega doživljivega, temu lasten način nanašanja ali kategorija.

76

V čem je pomen življenja, ki sem ga jaz, ali kdo drug, ali nacija preživel, ni enoznačno določeno s tem, da tak pomen obstaja. To, da se pomen godi, je za spominjajočega se kot odnos doživljivega vedno nekaj gotovega. Toda šele v zadnjem trenutku življenja lahko naredimo preračun njegovega pomena, in tako se ta lahko pojavi le zares v hipu, ob koncu življenja ali pa v nekom, ki to življenje podoživlja.

Lutrovo življenje svoj pomen dobiva kot sovisje vseh konkretnih procesov zapopadenja in uveljavljanja nove religioznosti. Ta potem tvori odsek v bolj obsežnem sovisju konkretnega pred njim in po njem. Tu gledamo pomen historično. Lahko pa ga iščemo tudi v pozitivnih vrednostih življenja itn. Potem je v razmerju do subjektivnega občutenja.

2. V tem pa se kaže, da pomen ne sovпада *niti* z vrednostmi *niti* z njihovim sovisjem v enem življenju.

3. Medtem ko je pomen kategorija nerazčlenjenega življenjskega sovisja, kategorija strukture nastane šele iz njegove analize, tam, kjer se živeče v njem povrača. Analiza v tem smislu išče le to, kar je vsebovano v tem povračajočem se. Ne nahaja nič drugega kot to vsebovanost. Kar je tako vsebovano, je nekaj

---

izdvojenega, in njegov pojem ima veljavo le, kolikor je z njim povezana zavest o življenjskem sovisju, v katerem je to vsebovano.

Kako daleč pa lahko to razčlenjevanje gre? Za razčlenjevanjem naravoslovne atomistične psihologije je sledila Brentanova šola, ki je psihološka sholastika. Ustvarja namreč abstraktne entitete, kot so način zadržanja, predmet, vsebina, iz katerih hoče sestaviti življenje. Skrajnost v tem je Husserl.

V nasprotju s tem: življenje kot celo. Struktura: sovisje te celote, pogojevano z realnimi odnosi do zunanjega sveta. Način zadržanja je le eden izmed takih odnosajev. Občutje ali volja le pojma, ki sta smernika k temu, da je treba ustrezni del življenja poustvariti.

Pomen, pomenjajočnost, vrednost

1. Sleherni kos objektivnega sveta, ki se v razlaganju nanaša na življenje, ki se razprostira po celotni objektivaciji življenja v njegovih izkazovanjih, je celota, ki ima dele, in je sam del celote, saj pripada sovisju dejanskosti, ki se vsepovsod členi v dele in potem samo spet pripada širšemu sovisju dejanskosti. Tako je v tem dvojnem odnosu pomenjajoč kot člen širše celote. To je znamenje, ki ga življenje prida vsemu doživljenemu in podoživljenemu. V doživljanju je namreč neko zavzetje drže, zadržanje do vsega, kar se v njem pojavlja kot posamezno življenjsko razmerje, kot so gospodarska eksistenca, prijateljstvo, nevidni svet. To, kar ta drža, ta notranja pozicija pogojuje, je učinkovalno sovisje. V življenju obstajajo odnosi do tistega, nasproti čemur to zavzame držo, do tega obstaja neko zadržanje: taka zadržanja so tujost, umik iz kakega življenjskega razmerja, izločitev, ljubezen, umik k sebi samemu, hrepenenje v kaki smeri, zoperstavljenje, potreba, da bi kaj bilo tukaj, postuliranje te potrebe, občudovanje, uobličenje, brezobličnost, protislovnost med življenjem in objektiviteto, nemoč življenja nasproti objektivnemu, volja, da bi tisto nevzdržno v danih objektivacijah odpravil, da bi življenje s tem spet prišlo do uživanja samega sebe, ideal, spomin, ločitev, združitev.

V življenjskem sovisju samem so bolečina zaradi končnosti, težnja po odpravi le-te, stremljenje k realizaciji in objektivaciji, zanikanje danih meja in njihova odprava, ločitev in povezovanje.

Predikacije iz življenja so nesrečnost, ubožnost, lepota življenja, prostost, vrsta in način življenja, sovisje, razvoj, notranja logika, notranja dialektika.

Nasprotja med stališčema na tej strani in drugi strani, transcendenco in imanenco, sprava.

2. Skozi tako nastajajoče odnose se utrdi pomenjajočnost posameznih delov življenja. Pomenjajočnost je določenost pomena kakega dela za celoto, ki nastane na podlagi učinkovalnega sovisja. V življenjskem zadržanju se pomen pridruži učinkovalnemu sovisju kot tisto razmerje med njegovimi členi, ki sega dlje kot doživljaj učinkovanja in tako te člene povezuje v red, ki je od učinkovanja neodvisen. Učinkovanje vendar konstituira vse, kar se v življenju pojavlja. Življenje za zajemajočega/dojemajočega vsebuje le tisto, kar je učinkovano; učinkovanja sebstva samega namreč ne poznamo. Toda zadržanje, drža je tisto globlje, kar določa vrsto učinkovanja v življenju. Vsi prej razviti pojmi so v življenju vsebovani *pojmi življenja*. V sleherni enoti življenja, v slehernem obdobju vzdržujejo novo sovisje. Vsemu, kar je za življenje tu, dodelijo svojo barvo. Prostorska razmerja kot širo, daljno, visoko, nizko, tako prejmejo neko iz zadržanja izvirajoče dopolnilo; enako je s časom ...

78

3. Glede na ta razmerja potem antropološka refleksija, umetnost, zgodovina in filozofija proizvedejo sovisje, v katerem je v zavest povzdignjeno le tisto, kar je že vsebovano v življenju.

Prva je antropološka refleksija. Njeno sovisje sloni na učinkovalnih sovisjih, kot so strast itn.; zasnavlja njihove tipe in artikulira pomenjajočnost teh sovisij v celoti življenja.

S tem ko motrenje lastnega življenja součinkuje z motrenjem življenja drugih oseb – doživljanje in razumevanje lastnega sebstva, razumevanje drugih oseb, poznavanje ljudi – nastanejo posplošitve, v katerih vrednost, pomen, smoter življenja pridejo do izraza na nov način. Tvorijo neko samosvojo plast, ki leži med življenjem samim in umetnostjo kot univerzalnozgodovinskim prikazovanjem. Gre za literaturo skorajda brezmejnega obsega. Tu se nam postavlja vprašanje, kako je razumevanje v njej posredovano s historičnimi kategorijami.

Če naš študij človeka omejimo na znanost psihologije, kakršna se je izoblikovala danes, potem to ne ustreza historični poti tega študija. Vstop v ta študij

se je iskalo s popolnoma različnih strani. Največje nasprotje na tem področju pa je vendarle nasprotje med tistim, kar sem nekoč označil kot vsebinsko psihologijo in kar bi lahko poimenovali tudi konkretna psihologija, antropologija, in pravo znanostjo psihologije. Ta antropologija je vprašanjem o pomenu življenja, njegovi vrednosti še blizu, prav zato ker je tako blizu konkretnemu življenju. Zato poskusi, da bi v življenjskih potekih razločili določen tipus, stopnje, v katerih so ti življenjski poteki pomenjajočnost življenja udeležali znotraj nekega določenega tipusa.

Novoplatonični tipus, mistični srednjega veka, stopnje pri Spinozi.

V teh shemah pride do realizacije neki pomen življenja.

Poezija ima za svojo podlago učinkovalno sovisje življenja, dogodek. Slehernna pesnitev je na neki način povezana s kakim doživljenim dogodkom ali dogodkom, ki ga je treba razumevati. Dogodek pa oblikuje s tem, ko njegove dele v domišljiji – po njej lastni značilnosti svobodnega oblikovanja – dvigne do pomenjajočnosti. Vse, kar smo povedali o zadržanju življenja, konstituira pesnitev, ta pa ta odnos do življenja samega privede do močnega izraza. Tako slehernna stvar prek svojega odnosa do življenjskega zadržanja prejema iz tega izviračo obarvanost: je širna, visoka, daljna. Preteklost, sedanost nista goli določili dejanskosti, temveč pesnik skozi svoje podoživljanje ponovno vzpostavlja tisti odnos do življenja, ki se je v poteku intelektualnega razvoja in praktičnega interesa umaknil v ozadje.

4. Pomenjajočnost, ki jo na ta način prejema dejstvo kot pomenski člen, določen iz celote, je življenjski odnos in nikakršno intelektualno razmerje, nikakršno vlaganje uma, misli v kak del dogodka. Pomenjajočnost je potegnjena na plan iz življenja samega. Če kot smisel kake življenjske celote označimo sovisje, kakršno izhaja iz pomena delov, potem pesniško delo prek svobodnega ustvarjanja pomenskega sovisja izreka smisel življenja. Dogodek postane simbol življenja.

S stališča antropološke refleksije je prav vse pojasnjevanje/razjasnjevanje, eksplikacija življenja samega, tudi poezija. Kar je vsebovano v globočinah življenja, tisto, kar ni dostopno ne opazovanju ne rezoniranju, je potegnjeno na plan iz njih. Tako v pesnikujočem nastane vtisk navdiha.

Meja poezije je to, da tu ni nobene metode razumevanja življenja. Pojavi življenja niso urejeni v sovisje. Moč poezije sta prav neposredni odnos dogodka/prigode do življenja, s čimer ta dogodek postane njegov neposredni izraz, in svobodno ustvarjanje, ki iz tega odnosa ugledano pomenjajočnost nazorno izrazi v dogodkih samih.

Kraljestvo življenja, zajeto kot njegova objektivacija v poteku časa, kot njegova izgradnja glede na časovne razmere in razmere učinkovanja, je zgodovina. Ta je nikoli dopolnljiva celota. Zgodovinar iz tistega, kar je v virih, iz dogodenega, oblikuje potek, učinkovalno sovisje. In zavezan je temu, da dvigne do zavesti dejanskost tega poteka.

Pomen dela torej tu določa njegovo razmerje do celote, toda celote, ki je ugledana kot objektivacija življenja, ki je razumljena iz tega odnosa.

Vrednosti

80

Širno kraljestvo vrednosti se razprostira kot dejstvo našega duhovnega življenja. To dejstvo samo označuje neki odnos lastnega življenja do predmetov, katerih karakter se izraža prav v njihovi vrednostni določenosti. Vrednost torej primarno ni produkt tvorjenja pojmov v službi predmetnega mišljenja. To lahko postane 27), kolikor ta produkt po eni strani reprezentira zadržanje, po drugi pa vstopa v predmetne relacije. Enako velja za vrednotenje vrednosti. Tudi to pripada zadržanju, ki je neodvisno od predmetnega zajemanja. V tem smislu moramo izraz »občutek vrednosti« preinterpretirati. Vrednost je abstraktni izraz za navedeno zadržanje. Že kar pravilo pa je, da vrednosti psihološko izpeljujemo. To ustreza splošnemu postopku deduciranja v psihologiji. Ta metoda pa je dvomljiva, ker je potem od psihološkega izhodišča odvisno, kaj velja kot vrednost in katera razmerja izpeljevanja med temi vrednostmi ugotavljamo. Prav tako pa je zgrešena njihova transcendentalna izpeljava, ki nepogojene vrednosti postavlja nasproti pogojenim. Tudi tu mora postopanje potekati v obratni smeri. Velja izhajati iz izraza, saj je sleherno vrednotenje vsebovano v kakem izrazu, in vse te izraze obvladati. Šele potem lahko vprašujemo po zadržanju samem, ki se v tem godi.

V življenju samem na menjavajočih se podobah pobliskne pozitivno ali negativno zadržanje, ugodje, dopadenje, odobravanje, zadovoljitev. Trajno konstrui-

---

rani predmeti postanejo nosilci tako nastajajoče vsebnosti spomina v občutjih ali vsebnosti občutij v spominu in zdaj reprezentirajo mnogovrstne možnosti stanj čudi. Mišljenje celokupnost takih možnosti aficiranja čudi loči od samega predmeta in jih poveže s čudjo samo; tako nastaneta uzrtje vrednosti in njen pojem. Ker ima vrednost tako v sebi sami vedno ta posebni odnos do subjekta, ki ga je moč aficirati, odnos, ki je ločen od lastnosti, ki izpolnjujejo dejanskost predmeta, v nasprotju s temi lastnostmi zavzema posebno mesto. Z življenjem samim se razrašča tudi mnogovrstnost možnosti predmeta, da aficira čud. V tej tvorbi spomin vedno bolj pretehta nad zdajšnjo afekcijo. S tem se vrednost kot vedno bolj samostojna osvobaja od poblisnjenja in zopetnega izginotja afekcije. Pojem vrednosti lahko posebno ob predmetih, ki trajajo, v sebi vključuje goli skupek preteklih možnosti. In šele iz praktičnega razmerja, v katerem volja ocenjuje vrednosti, da bi določila smoter, nastane primerjalno ocenjevanje vrednosti med seboj, v katerem vrednost kot neko dobro ali smoter dobi odnos do prihodnosti. S tem zadobi novo, pojmovno samostojnost: njeni momenti so zajeti skupaj v celokupno oceno, neko členjeno tvorbo. V tej svoji novi samostojnosti obstajajo še naprej, tudi če so razvezani svojega odnosa do volje. To je dosežek doživljanja pri postopnem razvitju pojma vrednosti. Naj še enkrat povemo, da gre le za izdvojitev te dejavnosti v analitičnem postopku, ne pa na neki časovni stopnji.

V ovedenju, poglobljanju »jaza« vase, nastane nadaljnja možnost – da »jaz« postane predmet sebi samemu in kot tak nosilec možnosti, da použiva sebe samega oz. da se drugim daje kot predmet uživanja. V zadnjem odnosu ni nič drugačen kot predmeti, ki jim pritiče možnost, da so užiti, ne da pri tem pravimo, da sami uživajo tisto, kar so in kar dajejo. Kjer pa bitje, ki ga je moč na mnogovrstne načine aficirati, postane samemu sebi predmet in s tem ko se, nadalje, temu pridruži samoobčutje, ki zaobjema vse, kar je učinkovanje tega bitja in kar to bitje samo od svojega učinkovanja použiva, nastane povsem samosvoj pojem samovrednosti osebe, ki le-to razločuje od vsega tistega, pri katerem nam tako samopouživanje ni poznano. V tem smislu je renesansa izoblikovala pojem monade, v katerem so bili poenoteni stvar, uživanje, vrednost in popolnost. Leibniz pa je s tem pojmom in silnim občutjem, ki ga ta nosi v sebi, napolnil nemško filozofijo in literaturo.

Drugo vrsto dejavnosti pri razvitju pojma vrednosti pa izvaja razumevanje. Tu je tisto primarno, v lastnem življenju izkušeno, sila, s katero individuum aficira

---

nas same. In tako kot razumevanje ta tuji individuum ponovno konstruira, ponovno pride do nadaljnje oddvojitve uzrtja in pojma vrednosti od afekcij čudi. Te namreč sedaj ne le poustvarjamo, temveč jih tudi navezujemo na tuji subjekt. Posledica tega je, da odnose med možnostmi aficiranja in samoobčutjem subjekta, ki v teh možnostih živi, dojamemo veliko jasneje. Samovrednost osebe sedaj povsem vstopi v vnanjo predmetnost, v vseh svojih odnosih do sveta okoli te osebe se kaže v mirni objektivnosti. Preostane le še *ena* omejitev, ki jo odpravi šele zgodovinska distanca. Pri takem razumevanju se namreč med tujo silo še meša primerjanje z nami samimi, samodopadenje, zavist, ljubosumje, trpljenje; merilo, ki ga takemu ocenjevanju ponuja pregled nad preteklostjo, pa manjka.

Vrednost je označevanje predmeta prek pojma. V njej življenje ugasne. Toda s tem še ne izgubi svojega odnosa do življenja.

Takoj ko je pojem vrednosti izoblikovan, zaradi svojega odnosa do življenja postane *sila*, saj sežema tisto, kar je v življenju razdeljeno, temno in raztekajoče se. Kolikor vrednosti nahajamo v zgodovini, uzrtja vrednosti kot izraze življenja v dokumentih, ti prek podoživljanja ponovno zadobijo svoj odnos do življenja, ki je bilo v njih vsebovano.

82

Celota in njeni deli

To v času potekajoče ali v sopostavljenosti po svoji krajevni umeščenosti razlikujoče se življenje je kategorialno razčlenjeno glede na razmerje celote do njenih delov. Zgodovina kot realizacija življenja v toku časa in v istočasnosti je, kategorialno gledano, nadaljnja razčlenjenost tega odnosa delov do celote. Ni tako, kot da bi imeli v kaki izbi skupaj postavljene predmete, ki bi jih vstopajoči potem zajel; ti imajo svojo sopripadnost le iz odnosa do ene osebe, enega življenja, kateremu pripadajo, sicer pa jih lahko raznesemo: saj jih ne povezuje nobeno medsebojno razmerje. Kako drugače je to v potekanju zgodovine! Ali – gledano naravoslovno – sleherno uobličanje/oblika je ravnodušni rezultat vzgibanih mas, gibanje in mase ter njihov odnos, skladen z zakoni, pa ne podlegajo času. Življenje pa ima, nasprotno, v vsakem uobličanju/obliki neki notranji odnos kot odnos dela do celote, in tako to uobličanje nikoli ni ravnodušno, saj itn.

Ta sopripadnost se pojavlja v povsem različnih življenjskih odnosih in v vsakem izmed njih drugače.

Razvoj, bistvo in druge kategorije

Tu nastaneta dve novi kategoriji. Življenje in potek življenja sta si sovisna. Z nenehnim pridobivanjem novih doživljajev se na podlagi starejših oblikuje tisto, kar imenujem pridobljeno duševno sovisje. Oblike tega. Posledica narave tega procesa sta trajanje in kontinuiteta tega sovisja sredi spreminjanja. To dejstveno stanje, ki se ga da pokazati na vsem duhovnem življenju, označujem s kategorijo bistva. Bistvo pa ima za svojo drugo plat nenehno spreminjanje. V tem je že vsebovano, da je spreminjanje, ki vase posname tudi zunanje vplive na enotno življenjsko sovisje, hkrati določeno prav po tem sovisju. Tako nastane karakter slehernega življenjskega poteka. Tega velja zajemati povsem sproščeno. Vse teoreme o nekakšnem stopnjema napredujočem razvoju moramo opustiti.

Kakšno pa je to vsepovsod pojavljajoče se potekanje? Določenost posamične eksistence, slehernega njenega posameznega stanja vključuje njeno mejo. Razlika od naravne meje. Narava tega pojma meje v duhovnem. Posamična eksistenca je individualnost. Iz te njene omejitve izhaja trpljenje zaradi nje in prizadevanje, da bi to omejitev premagali. To je tragika končnosti, obenem pa njeno gonilo, da gre prek sebe. Ta omejitev se navzven kaže kot pritisk sveta na subjekt. Ta je zaradi moči razmer in narave subjektove čudi tako močan, da zavira napredovanje. Toda večinoma tudi tu učinkuje narava končnosti: premagati pritisk novega življenjskega položaja, drugačnih razmer na človeka. In ker sleherni novo stanje v sebi nosi taisti končnostni karakter, tudi v njem nastane taista volja do moči, ki sledi iz pogojenosti, taista volja do notranje prostosti, ki izhaja iz notranje meje. Vse pa držita skupaj notranja sila in notranja meja, ki se kaže v določenosti posamične eksistence in v trajanju pridobljenega sovisja, izhajajočega iz nje. V vsem torej učinkuje taisto bistvo v potekanju. V vsem je taista omejenost možnosti in vendarle prostost izbire med njimi, zatorej lepi občutek, da lahko gremo naprej in udejanjamo nove možnosti lastnega bivanja. To od znotraj določeno sovisje življenjskega poteka, ki določa to neumorno napredovanje k spremembam, imenujem razvijanje.

Ta pojem je scela različen od spekulativnih fantazij o napredovanju k vedno višjim stopnjam. Sicer res v sebi vsebuje porast jasnosti, diferenciranosti itn. v subjektu. Toda potek življenja lahko, ne da bi realiziral kak višji pomen, ostaja navezan na naravno podlago vegetativne rasti, vrhunca in nazadovanja med rojstvom in smrtjo, tako kot v nižjih regijah življenja. Lahko se že zgodaj nagne navzdol ali pa se dviguje navzgor vse do konca.

Prevedel Samo Krušič